

JEL Classification: L83, P25, R11

Матвійчук Л. Ю., д.е.н., професор,
Луцький національний технічний університет
<https://orcid.org/0000-0003-1694-6178>
kalishl.y@gmail.com

Васильчинко А.О., к.е.н., доцент,
Поліський державний університет
<https://orcid.org/0000-0001-8969-6611>
vasilchenko.2012@inbox.ru

Дашук Ю.Є., д.е.н., доцент,
Луцький національний технічний університет
<https://orcid.org/0000-0001-6394-017X>
yli2204@ukr.net

Matviichuk L., Doctor of Economic Sciences, Professor
Lutsk National Technical University
<https://orcid.org/0000-0003-1694-6178>
kalishl.y@gmail.com

Vasilchinko A., Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Polissya State University
<https://orcid.org/0000-0001-8969-6611>
vasilchenko.2012@inbox.ru

Dashchuk Yu., Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Lutsk National Technical University
<https://orcid.org/0000-0001-6394-017X>
yli2204@ukr.net

ФУНКЦІОНУВАННЯ КЛАСТЕРІВ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Стаття присвячена пошуку ефективних інструментів розвитку регіонів шляхом дослідження процесів формування та розвитку кластерів сільського туризму в Україні та тенденцій розвитку індустрії туризму загалом, а також пошуку оптимальних інструментів розвитку регіонів. Метою публікації є дослідження теоретичних і методичних підходів до пошук напрямів розвитку регіонів шляхом формування кластерів сільського туризму в Україні. Методологічним інструментарієм методів дослідження були аналіз наукової літератури та точок зору зарубіжних та вітчизняних фахівців кластерної політики у індустрії туризму. Також в дослідженні використані аналітичні дані Всесвітньої ради з подорожей і туризму та Національної туристичної організації України. У ході організації та проведення дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи такі як аналіз, синтез, порівняння, при виокремленні деструктивних факторів впливу на стан та розвиток сільського туризму. Дослідження емпірично підтверджує та теоретично доводить, що кластерна політика є найбільш ефективною та доцільною в розвитку сільського туризму в регіоні. За допомогою структурно-логічного методу представлено бачення впровадження сучасних інструментів розвитку регіонів в умовах поширення пандемії. Розглянуто зміст та значення сільського туризму в розвитку регіонів України. Визначено зміст досліджуваних дефініцій, узагальнено та сформульовано підходи процесу формування та розвитку кластерів сільського туризму. Об'єктом дослідження є процеси кластеризації туристичних суб'єктів сільських територій.

Визначено, що основним інструментом розвитку регіонів України є кооперація суб'єктів господарювання сільських територій. Одним з таких напрямів кооперації є формування та розвиток туристичних кластерів. Доведено, що кластерна політика є успішною та набула поширення практично в усіх країнах світу. Сьогодні в Україні відсутні державні програми розвитку кластерів, а також немає єдиного представництва – репрезентанта кластерів України. Запропоновані напрями розвитку регіонів України, шляхом формування та розвитку кластерів сільського туризму, є провідними інструментами регіонального розвитку, що дозволить швидко подолати наслідки поширення пандемії, сприятиме

соціально-економічному зростанню регіонів та інтеграції регіональних туристичних продуктів та послуг до глобального туристичного ринку.

Ключові слова: сільський туризм, регіон, туристичний кластер, суб'єкти господарювання.

FUNCTIONING OF RURAL TOURISM CLUSTERS AS A TOOL OF DEVELOPMENT OF UKRAINIAN REGIONS

The article is devoted to the search for effective tools for regional development by studying the processes of formation and development of rural tourism clusters in Ukraine and trends in the tourism industry in general, as well as finding optimal tools for regional development. The purpose of the publication is to study the theoretical and methodological approaches to finding directions for regional development through the formation of rural tourism clusters in Ukraine. The methodological tools of the research methods were the analysis of scientific literature and points of view of foreign and domestic specialists of cluster policy in the tourism industry. The study also used analytical data from the World Travel and Tourism Council and the National Tourism Organization of Ukraine. In the course of organizing and conducting the research, general scientific and special methods such as analysis, synthesis, comparison were used, while identifying destructive factors influencing the state and development of rural tourism. The study empirically confirms and theoretically proves that cluster policy is the most effective and appropriate in the development of rural tourism in the region. With the help of the structural-logical method the vision of introduction of modern tools of development of regions in the conditions of pandemic spread is presented. The content and significance of rural tourism in the development of the regions of Ukraine are considered. The content of the researched definitions is determined, the approaches of the process of formation and development of rural tourism clusters are generalized and formulated. The object of research is the processes of clustering of tourist entities in rural areas.

It is determined that the main tool for the development of the regions of Ukraine is the cooperation of rural economic entities. One of such areas of cooperation is the formation and development of tourism clusters. It has been proven that cluster policy is successful and has spread in almost all countries of the world. Today in Ukraine there are no state programs for cluster development, and there is no single representative office - a representative of clusters of Ukraine. The proposed directions of development of Ukraine's regions through the formation and development of rural tourism clusters are the leading tools of regional development, which will quickly overcome the effects of the pandemic, promote socio-economic growth and integration of regional tourism products and services into the global tourism market.

Key words: tourism, tourist cluster, business entities.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В сучасних умовах економічної невизначеності сільський туризм є одним з небагатьох видів економічної діяльності, для якого характерний перспективний розвиток. Туризм загалом та сільський туризм зокрема є мультиплікативною складовою економіки регіону, що стимулює розвиток суміжних сфер та посилює конкурентні переваги територій. Вплив сучасних факторів на розвиток туризму регіону має переважно деструктивний характер. Тому, пошук та визначення інструментів ефективного розвитку регіонів є наразі актуальним.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Аналіз показників розвитку туризму загалом та сільського туризму зокрема, в Україні та світі представлено у працях учених: Балацької Н.Ю., Барського Ю.М., Вахович І.М., Іжевської О.П., Любіцевої О.О., Ніколайчук О.А., Онищук Н.В., Коркуна О.І., Смирнова І.Г. та інші. Разом з тим, незважаючи на значний науковий доробок, у якому представлено різноманітність і неоднозначність теоретичних і методичних підходів навколо проблеми розвитку регіонів шляхом впровадження кластерної політики розвитку сільського туризму, доречним вбачається синтез, уточнення і узагальнення теоретичних і методичних підходів до дослідження розвитку досліджуваних типів кластерів в сучасних умовах.

Цілі статті. Цілями статті є системне дослідження теоретичних і методичних підходів до аналізу стану туризму Україні та пошук напрямів розвитку регіонів шляхом формування кластерів сільського туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Туризм в більшості регіонів України представлений з різновекторною спеціалізацією. Наявний туристичний потенціал регіонів України, дозволяє визначити досліджуваний напрям діяльності як перспективний. Статистичні дослідження туристичної діяльності України демонструють значний його внесок в сукупну пропозицію товарів і послуг в рамках національної та регіональної економіки (таблиця 1).

Таблиця 1. – Валова додана вартість в туризмі України протягом 2018-2020 роках (Туристичний барометр України, 2021)

Показник	2018		2019		2020	
	тис. грн	% від ВВП	тис. грн	% від ВВП	тис. грн	% від ВВП
Валова додана вартість, що створюється в галузях туризму	412498376,51	11,6	502202848,27	12,62	534947632,15	12,60
Валова додана вартість, що створюється безпосередньо в туризмі (в основних цінах)	173749626,99	4,9	195687259,17	4,92	165125166,98	3,91

Валова додана вартість, що створюється в галузях туризму є одним з ключових показників та визначається як сума валової доданої вартості в основних цінах за кожним видом економічної діяльності в галузях туризму незалежно від того, якою мірою виробничий процес спеціалізований на випуску туристичних продуктів. Також, валова додана вартість, що створюється безпосередньо в туризмі (в основних цінах) визначається як різниця між випуском товарів і послуг в основних цінах, які можуть застосовуватися до туризму, і пов'язаним з туризмом проміжним споживанням, за видами економічної діяльності галузей туризму та інших секторів (Туристичний барометр України, 2021).

Аналіз таблиці засвідчує порівняно рівномірний внесок туризму в сукупну пропозицію товарів і послуг в рамках національної та регіональної економіки. Так, згідно статистичних даних висвітлених Національною туристичною організацією України валова додана вартість, що створюється безпосередньо в туризмі у 2020 році становила 3,91 % від ВВП або 165125166,98 тис. грн., що на 30562092,19 тис. грн. менше ніж у 2019 році. Зменшення обсягу валової доданої вартості, що створюється безпосередньо в туризмі, зумовлена поширенням пандемії COVID-19 та згортанням діяльності значної кількості суб'єктів господарювання (Смирнов та Любцева, 2020; Національний інститут стратегічних досліджень, 2021). Розвиток саме сільського туризму, у зв'язку з поширенням пандемії, може стати конкурентною перевагою соціально-економічного розвитку регіонів. Успішний розвиток сільського туризму залежить від кооперації суб'єктів туристичної діяльності регіону. Така кооперація може бути представлена у вигляді різноманітних об'єднань – кластерів, альянсів, спілок тощо (Вахович та ін., 2021). Аналіз сучасних наукових досліджень засвідчує, що більшість науковців, визначають кластерний розвиток сільського туризму регіону, доволі успішним інструментом розвитку територій в сучасних умовах.

Загалом, кластером вважається галузеве, територіальне та добровільне об'єднання підприємств та організацій, що дієво співпрацюють між собою та з іншими суб'єктами в циклі створення цінності з метою посилення конкурентоспроможності продукції та послуг власного виробництва, їх експорту й сприяння соціально-економічному розвитку регіону (Голод та ін., 2019).

Зважаючи на зазначене, під кластером сільського туризму будемо розуміти, добровільне об'єднання стейкхолдерів для формування якісних туристичних продуктів

за рахунок кооперації малого та середнього бізнесу в сільській місцевості, а також створення туристичних дестинацій на основі сільських територій.

Важливим етапом дослідження та визначення інструментів розвитку регіонів України є систематизація передумов створення та розвитку кластерів сільського туризму регіону, що представлені на рис. 1. До таких передумов віднесемо: наявний значний потенціал сільського туризму, гостинність та привітність населення в регіонах, розвиток інфраструктури тощо.

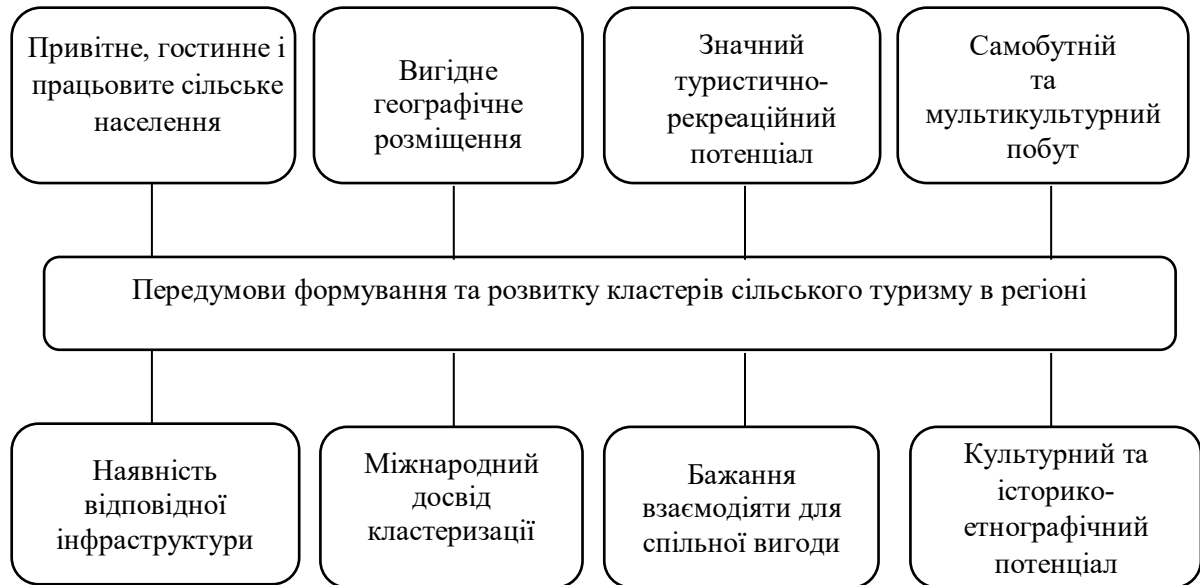

Рис. 1. Передумови формування та розвитку кластерів сільського туризму в регіоні.

Майже кожен регіон України має свій унікальний ресурсний потенціал та специфічні територіальні фактори, які можуть сприяти розвитку сільського туризму. впливають на його конкурентоспроможність. Сільський туризм являє собою мультиплікативну сферу економічної діяльності, що поєднує ряд видів діяльності. Також, сільський туризм є категорією, що сприяє виготовленню та наданні великого спектру туристичних послуг, отриманню значних доходів, створенню робочих місць, розвитку туристичної інфраструктури регіонів, а також посиленню соціально-економічного зростання територій (Голод та ін., 2019).

Формування сучасних продуктів сільського туризму відбувається під впливом ряду факторів, які мають переважно деструктивний характер. Вплив таких факторів змінив функціонування багатьох суб'єктів економічної діяльності. Варто зазначити, що 2020 рік в Україні проголошений роком розвитку туризму в регіонах та на сільських територіях. Сьогодні, з'являються нові, цікаві пропозиції в сільському туризмі. Ефективна реклама, налагодження якісних сервісів за помірними цінами, кооперація та співпраця суб'єктів господарювання сільських територій сприяє соціально-економічному розвитку територій.

Формувати та розвивати кластери сільського туризму в регіонах України доцільно на основі чітко визначених принципів (рис 2).

Так, вважаємо за доцільне формування та розвиток кластерів сільського туризму здійснювати на принципах довіри та кооперації між учасниками кластеру, забезпечення безпеки та якості надання туристичних послуг, сталості та прозорості розвитку кластеру, гостинності, як ключового принципу надання послуг, а також стратегічного планування діяльності.

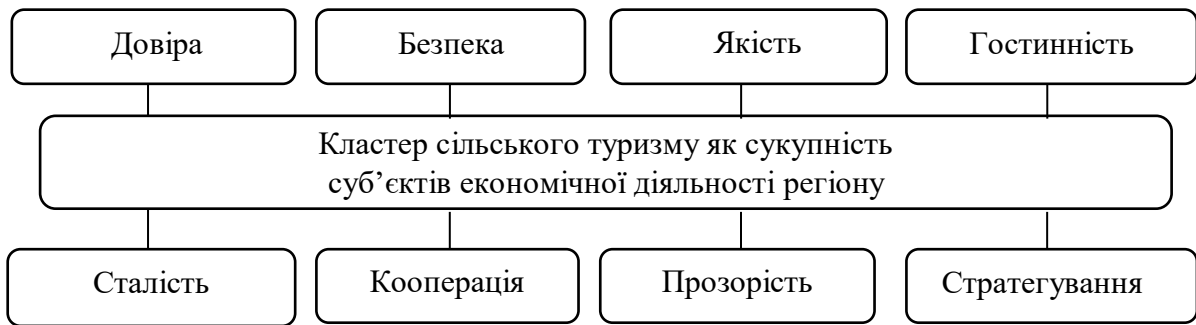

Рис. 2. Принципи формування та розвитку кластерів сільського туризму в регіоні.

Дослідження доводять, що кластерна економіка як мінімум на 40 % ефективніша за традиційну галузеву. В Європі налічується більше 2500 кластерів (*Звіт Всесвітньої ради з туризму і подорожей*). Кластерний розвиток в Україні недостатньо підтримується державою, це пов'язано з відсутністю відповідних національних політик та програм кластерного розвитку регіонів. В країні діють близько п'ятдесяти кластерів (рис. 3) та сьогодні відбувається значна активізація на регіональному рівні.

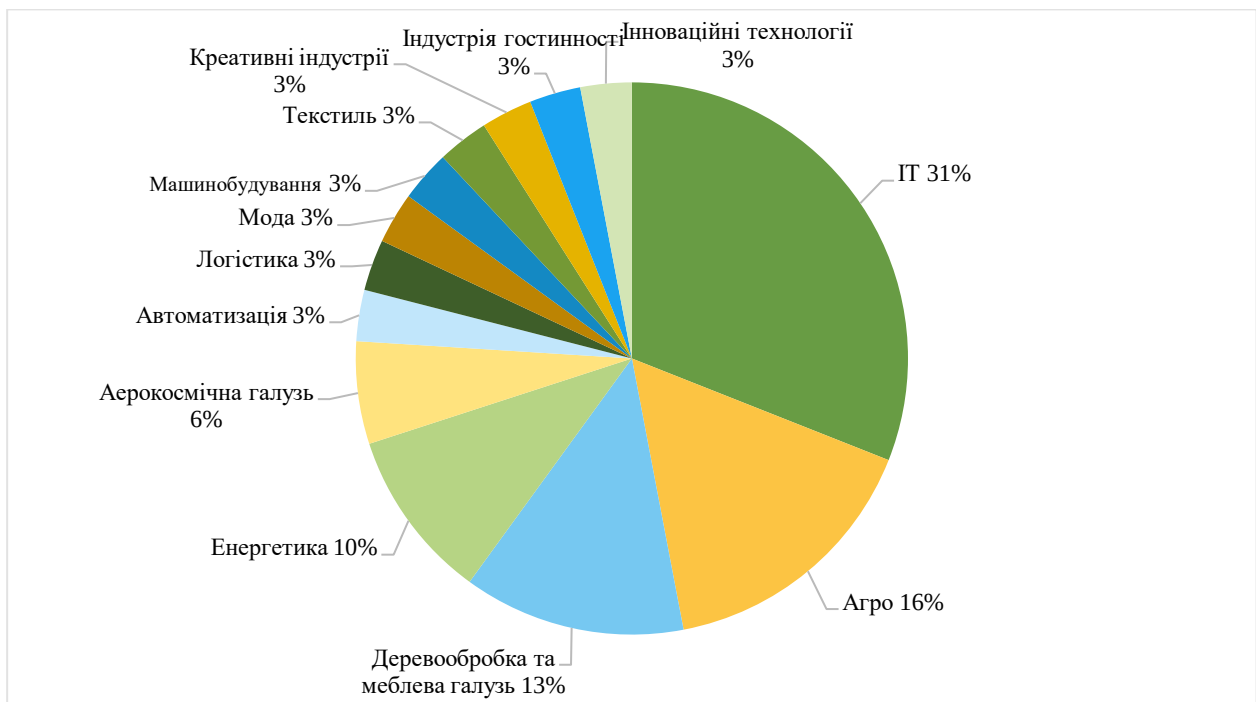

Рис. 3. Розподіл кластерів України за видами економічної діяльності (Ніколайчук, 2021).

Аналіз діаграми засвідчує, що 16 % діючих кластерів в Україні припадають на кластери аграрної сфери та лише 3 % на кластери індустрії гостинності. Найбільше кластерів в Україні функціонує в ІТ сфері (Ніколайчук, 2021).

Кластери сільського туризму в Україні також мають різнобічне спрямування. Пропонуємо систематизувати основні спеціалізації кластерів сільського туризму визначивши основні їх типи, що представлено в таблиці 2.

Таблиця 2

Існуючі спеціалізації кластерів сільського туризму в Україні

Спеціалізація	Назва кластеру та місце знаходження
Сільський туризм	«Кам'янець», Хмельницька область
Сільський і рекреаційний туризм	«Гоголівські місця Полтавщини», Полтавська область
Сільський туризм, спортивне рибальство	«Органічний», Житомирська область
Зелений туризм	«Кластер зеленого туризму територіальних громад Кременчуцького району», Полтавська область
Зелений туризм і органічне землеробство:	«Придунав'є», Одеська область
Апітуризм:	«Медове коло», Рівненська область
Агро-еколого-рекреаційний	«Фрумушика-Нова», Одеська область
Агро-рекреаційний	«Коблево», Миколаївська область
Агро-туристичний	«Горбо Гори», Львівська область
Агро-екологічний	«Оберіг», Хмельницька обл.
Агро-еко-туристичний	«Кластер гостинна бойківська Долинщина», Івано-Франківська область

До основних проблеми створення, розвитку та ефективності функціонування сучасних кластерів сільського туризму віднесемо (Матвійчук та Барський, 2020):

- неоднозначне трактування дефініції «туристичний кластер»;
- низький рівень довіри між суб'єктами діяльності кластеру;
- нестача знань та поінформованості про переваги кластеризації;
- недосконалість українського законодавства щодо кластеризації;
- нестача кваліфікованих кадрів (кластерних менеджерів);
- недостатня програмна та фінансова підтримка держави процесів кластеризації;
- хаотичність створення та розвитку кластерів (різні підходи тощо);
- слабка інтеграція існуючих туристичних продуктів до глобального ринку;
- низька культура підприємництва та неготовність суб'єктів бізнесу до об'єднання.

Доцільно визначити системні ефекти, які відкриває робота у кластері сільського туризму. До таких ефектів віднесемо:

- концентрація економічної діяльності в регіоні, де розвивається кластер;
- розширення туристичного ринку, інтеграція пропонованих продукції та послуг в нові сегменти;
- розвиток відносин між учасниками кластеру сприяє зростанню конкурентних переваг;
- генерація нових ланцюгів доданої вартості за рахунок перехресних зв'язків;
- створення системних синергетичних ефектів;
- підвищення якості пропонованих продукції та послуг;
- сприяння соціально-економічному розвитку регіону.

Таким чином, підвищити рівень конкурентних переваг сільського туризму регіонів України можна за умови кооперації суб'єктів туристичного бізнесу (Жаліло та ін., 2019). Дієвим інструментом розвитку регіонів України є формування та розвиток кластерів сільського туризму, що дозволить збільшувати додану вартість пропонованих туристичних продуктів, інтегрувати їх в інші туристичні ринки та сприяти соціально-економічному зростанню регіонів.

Для успішного розвитку сільського туризму регіону та інтеграції її продуктів та послуг до туристичних ринків вищих рівнів, доцільно створювати та впроваджувати туристичні кластери в такій послідовності:

- пошук стейкхолдерів у розвитку сільського туризму регіону;
- проведення діалогу між суб'єктами господарювання щодо організації роботи та формування туристичних продуктів сільських територій;

- створення плану дій щодо розвитку кластеру сільського туризму;
- створення нових та удосконалення існуючих туристичних продуктів;
- ведення діалогу з владою регіону щодо розвитку кластеру сільського туризму;
- просування туристичних продуктів та послуг кластеру сільського туризму.

Таким чином, кластерна політика як інструмент розвитку регіонів є доволі ефективною. В Україні єдиної організації, яка б репрезентувала регіональні та національні туристичні продукти і послуги в Україні немає, так само як немає і кластерних державних програм.

Розвиток кластерів сільського туризму в регіонах, дозволить сформувати комплексні туристичні продукти високої якості, що в свою чергу посилять конкурентні переваги сільських територій та регіонів України. Основними перевагами створення кластерів сільського туризму на рівні регіону визначено:

- можливість спільного використання інфраструктуру регіону;
- можливість здійснення спільного маркетингу;
- організація просування туристичних продуктів учасників кластеру;
- розвиток та промоція регіональних брендів сільських територій;
- участь у спільних освітньо-наукових заходах тощо.

Висновки, обговорення та рекомендації. За результатами проведеного дослідження можна зробити висновок, що сільський туризм в сучасних умовах, зважаючи на карантинні обмеження та поширення пандемії, має перспективи розвитку. Визначено, що основним інструментом розвитку регіонів України є кооперація суб'єктів господарювання сільських територій. Одним з таких напрямів кооперації є формування та розвиток кластерів сільського туризму. Доведено, що кластерна політика є успішною та набула поширення практично в усіх країнах світу. Сьогодні в Україні відсутні державні програми розвитку кластерів, а також немає єдиного представництва – репрезентанта кластерів України.

Формування та розвиток кластерів сільського туризму в регіонах, дозволить сформувати комплексні туристичні продукти високої якості, що в свою чергу посилять конкурентні переваги сільських територій зокрема та регіонів України загалом. Основними перевагами кластеризації туристичних регіонів є: можливість спільного використання інфраструктури; здійснення спільного маркетингу; організація збуту туристичної продукції учасників кластеру; розвиток та просування регіональних брендів сільських територій; участь у спільних освітньо-наукових заходах тощо.

Авторські внески

Концептуалізація: Матвійчук Людмила

Зберігання даних: Дащук Юлія

Формальний аналіз: Васильченко Анастасія

Придбання фінансування: Матвійчук Людмила

Розслідування: Прізвище Васильченко Анастасія

Методика: Матвійчук Людмила

Адміністрація проекту: Матвійчук Людмила

Ресурси: Дащук Юлія

Нагляд: Васильченко Анастасія

Підтвердження: Дащук Юлія

Візуалізація: Дащук Юлія

Список бібліографічного опису:

1. Туристичний барометр України URL: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/ntou-statistics-barometer-2020.pdf> (дата звернення: 28.12.2021).
2. Національний інститут стратегічних досліджень. Щодо розвитку туризму в Україні в умовах підвищених епідемічних ризиків. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-06/turyzm-v-ukraini.pdf> (дата звернення: 05.12.2021).

3. Смирнов І.Г., Любіцева О.О. (2020). Туристичний бізнес під час пандемії Covid-19: світовий та український досвід. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв*. № 3(2). С. 196-207.
4. Вахович І.М., Матвійчук Л.Ю., Смал Б.А. (2021). Розвиток індустрії гостинності в сучасних умовах: тенденції та заходи посилення конкурентних переваг. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*, 6(41), 494–502.
5. Голод А. П., Іжевська О. П., Коркуна О. І. (2019). Кластерна модель розвитку індустрії гостинності регіону. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. Випуск 4(21). С. 375-380.
6. Звіт Всесвітньої ради з туризму і подорожей (WTTC). URL: <https://wttc.org/Research/Economic-Impact>. (дата звернення: 15.12.2021).
7. Ніколайчук О. А. (2021). Тренди розвитку вітчизняної індустрії гостинності в умовах Covid-19. *Вісник ХНУ ім. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*. Випуск 13.
8. Матвійчук Л.Ю., Барський Ю.М. (2020). Факторний аналіз розвитку готельно-ресторанного господарства на рівні регіону. *Економічні науки: зб. наук. праць Луцького НТУ. Серія «Регіональна економіка»*. Вип. 17 (67) Луцьк. С. 325-333.
9. Жаліло, Я.А., Ковалівська, С.В., Филипенко, А.О., Химинець, В.В., Головка, А.А. (2019). Щодо розвитку туризму в Україні в умовах підвищених епідемічних ризиків. *Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень*. Київ. 29 с.
10. Онищук Н.В. (2019). Розвиток індустрії гостинності в Україні та світі. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. № 4 (21). 297-304.

References:

1. Turystychnyi barometr Ukrainy. URL: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/ntou-statistics-barometer-2020.pdf> [in Ukrainian].
2. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. Shchodo rozvytku turyzmu v Ukraini v umovakh pidvyshchennykh epidemichnykh ryzykiv. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-06/turyzm-v-ukraini.pdf> [in Ukrainian].
3. Smyrnov I. & Liubitseva O. (2020). Turystychnyi biznes pid chas pandemii COVID-19: svitovyi ta ukraïnskyi dosvid. [Tourism business during the Covid-19 pandemic: world and Ukrainian experience]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv – Bulletin of the Kyiv National University of Culture and Arts*. № 3(2). pp. 196-207. [in Ukrainian].
4. Vakhovych I., Matviichuk L. & Smal B. (2021) Rozvytok industrii hostynnosti v suchasnykh umovakh: tendentsii ta zakhody posylennia konkurentnykh pereval – Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky *Financial and credit activities: problems of theory and practice*., 6(41), pp. 494–502. <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v6i41.251512> [in Ukrainian].
5. Holod A., Izhevskaya O. & Korkuna O. (2019). Klasterna model rozvytku industrii hostynnosti rehionu. [Cluster model of development of the hospitality industry of the region]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia – Eastern Europe: Economy, Business and Governance*. 4(21). pp. 375-380. [in Ukrainian].
6. Zvit Vsesvitnoi rady z turyzmu i podorozhei (WTTC). [Report of the World Tourism and Travel Council]. URL: <https://wttc.org/Research/Economic-Impact>. [in Ukrainian].
7. Nikolaichuk O. Trendy rozvytku vitchyznianoï industrii hostynnosti v umovakh Covid-19. [Trends in the development of the domestic hospitality industry in terms of Covid-19]. *Visnyk KhNU im. Karazina. Seriiia «Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm. – Bulletin of KhNU named after Karazina. Series International Relations. Economy. Local lore. Tourism* .Vypusk 13. [in Ukrainian].
8. Matviichuk L. & Barskyi Yu. (2020). Faktorny analiz rozvytku hotelno-restorannoho hospodarstva na rivni rehionu. [Factor analysis of the development of hotel and restaurant industry at the regional level]. *Ekonomichni nauky: zb. nauk. prats Luts'koho NTU. Seriiia «Rehionalna ekonomika» – Economic sciences: coll. Science. works of Lutsk NTU. Regional Economy Series Vyp. 17 (67) Lutsk*. pp. 325-333. [in Ukrainian].
9. Zhalilo, Ya., Kovalivska, S., Fylypenko, A., Khymynets, V. & Holovka, A. (2019). Shchodo rozvytku turyzmu v Ukraini v umovakh pidvyshchennykh epidemichnykh ryzykiv. [Regarding the development of tourism in Ukraine in conditions of increased epidemic risks]. *Analitichna zapyska Natsionalnoho instytutu stratehichnykh doslidzhen – Analytical note of the National Institute for Strategic Studies*. Kyiv. 29 p. [in Ukrainian].
10. Onyshchuk N. (2019). Rozvytok industrii hostynnosti v Ukraini ta sviti. [Development of the hospitality industry in Ukraine and the world]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia – Eastern Europe: Economy, Business and Governance*. № 4 (21). pp. 297-304. [in Ukrainian].

Дата подання публікації 10.01.2022р.